

בס"ד

"פרחה הגפן"

מאמר פורים וכיפורים

שיעורים הנאמרים

מפי מוה"ר רבי אברהם צבי קלוגער שליט"א

בית המדרש "נזר ישראל" בית שמש

יו"ל בס"ד ע"י מכון "פאר ישראל"

לקבלת המאמרים בדוא"ל:

nezerisroel@gmail.com

מאמר-פורים וכיפורים

בשניהם מכניעים את עשו בכח הגורל

הנה ידועים דברי הזוה"ק שכתב בתיקונים (נז: א) שיום כיפורים הינו כ-פורים, ויש לעיין בשורש הדברים מה בין יום הפורים ליום הכיפורים, והנה בראש ובראשונה יש בשניהם את ענין הגורל, ולא עוד אלא שבתורה מוזכר ענין הגורל דייקא לגבי יום הכיפורים (ויקרא טז ח), ודייקא על ידי הגורל נותנים לעשו את חלקו בשעיר לעזאזל, ועי"ז נתכפרים עוונותיהם של ישראל, וכמו"כ בנס הפורים הוכרע גורלו של המן שהוא מזרע עמלק ועשו, דייקא על ידי הגורל (אסתר ג ז), והוא חשב שהגורל לטובתו מחמת סילוקו של משה בבחינת שעיר לעזאזל שהרע מקבל חלקו, ולבסוף נתהפך הכל לטובה ולברכה, כי דייקא בו ביום נולד מושיען של ישראל (מגילה יג:).

שרו של עשו גרם לחורבן הבית

אולם יש עוד לאלוה מילין בזה, ובהקדם (חולין צא:), דהנה שרו של עשו לחם עם יעקב בחזרתו מלבן, כשחזר יעקב על הפכים הקטנים ופגם לו בגיד הנשה קודם עלות השחר, ויעקב נעשה צולע על ירכו מכח מכה ונגיעה זו, עד שזרחה לו השמש ואז נרפא מצלעתו, ולכן נאסר על בני ישראל שלא לאכול את גיד הנשה עד היום הזה.

גיד הנשה מכוון ליומא דתשעה באב

ומבאר הזוה"ק באריכות (ח"א קע: ²), דבמעשה זה גרם שרו של עשו לחורבן הבית, כי יש באדם שס"ה גידים כמנין ימות שנת החמה, וגיד הנשה הינו כנגד יומא דתשעה באב, ולכן בזה

א תיקו"ז (נז:), פורים אתקריאת על שם יום הכפורים, דעתידין לאתענגא ביה, ולשוויי ליה מענוי לענג, ומה דאיהי שכינתא אסור ביה נעילת הסנדל, בההוא זמנא אתמר בה מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב, וענוגא וחדוה וכמה טבין מזומנין לגבה, ודא יהא בזמנא דפורקנא בעגלא:

ב זוה"ק (ח"א קע:) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו', כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה, דאפילו בהנאה אסיר, ואפילו ליהביה לכלבא, ואמאי אקרי גיד הנשה, כלומר גיד דאיהו מנשה לבני נשא מפולחנא דמאריהון, ותמן הוא יצר הרע רביע, וכיון דאתדבק עם יעקב, לא אשכח אתר דיכיל לאתגברא עליה דיעקב, בגין דכל שייפי גופא סייעי ליעקב, וכלהו הוו תקיפין, ולא הוה בהון חולשא, מה עבד ויגע בכף ירכו בגיד הנשה, בזיניה, ביצר הרע דאיהו זיניה ואתריה, ומתמן אתי יצר הרע על בני נשא, ובגין כך אמרה אורייתא לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, כמה דאמרו חברייא בשייפין דבר נש דרמיז לעילא, אי טב טב, ואי ביש ביש, ובגין כך כל שייפא מתקיף שייפא, ודאי גיד הנשה מתקיף ליצר הרע דהוא זיניה, ובני ישראל לא יאכלו ליה, דלאו אינון מסטריה ומזיניה, אבל עמין עי"ז יאכלו ליה, דאיהו מסטרא ומזינא דמלאכא דלהון דאיהו סמא"ל, בגין לתקפא לבהון.

בגין דאית בבר נש רמ"ח שייפין, לקבל רמ"ח פקודין דאורייתא דאינון למעבד אתיהבו, ולקבל רמ"ח מלאכין דאתלבשת בהון

שפגם לו בגיד זה הרי שיש לו כח לשלוט ביעקב ביום זה ולכן נחרבו בתי המקדשות דייקא ביום זה, ולא עוד אלא שכתב הזוה"ק שהפגם של האוכל גיד הנשה דומה לפגם של האוכל בתשעה באב, עד שכל האוכל בתשעה באב כאילו אכל גיד הנשה וכן להיפך.

יום הכיפורים כנגד תשעה באב

ומוסיף האריז"ל (פע"ח^א), שיום תשעה באב הוא היום שאין ליעקב כח בו, אלא הוא יום השייך כולו לסיטרא אחרא ולשרו של עשו, וכנגד זה יש את יום הכיפורים שהוא כולו לחלקו של יעקב, וכדאיתא בגמרא (יומא כ.) שהשט"ן בגימטריא שס"ד ימים, כי בהם יש לו שליטה אולם ביום שס"ה שהוא יום הכיפורים אין לו בו שליטה, ולכן ביום זה נתכפרים חטאיהם של ישראל.

סעודת אחשורוש נעשתה לנצחון חורבן הבית

ודאתאן להכא, יש לנו להתבונן באור חדש על כל נס הפורים, דהנה כל סעודת אחשורוש שנעשתה בשנת שלש למלכו, הינה מסיבה שעשה לנצחון חורבן הבית שהתחיל בימי נבוכדנאצר, שהרי כשהיגיעו שבעים שנה לפי חשבוננו וראה שאין ישראל נגאלין (מגילה יג.), או אז התחיל לבנות את כסא מלכותו בדוגמת כסאו של שלמה המלך, והרגיש בעצמו שהוא דוגמת שלמה המלך שמלך על העליונים ועל התחתונים, והמלכים כולם נועדו יחדיו להעריכו ולכבדו מרוב חכמתו כמבואר בפסוקי מלכים, ולכן כשחרב הבית שבנה שלמה, ולא התחיל להיבנות גם לאחר שבעים שנות החורבן, חשב אחשורוש שהוא קיבל את כל כוחו של שלמה המלך, ולכן עשה סעודתו בהפרזה מופלגת כל כך.

שכינתא ושמא דלהון כשמא דמאריהון, ואית בבר נש שס"ה גידין, ולקבלהון שס"ה פקודין דלאו אינון אתיהיבו למעבד, ולקבל שס"ה יומי שתא, והא תשעה באב חד מנהון, דאיהו לקבל סמא"ל, דאיהו חד מאינון שס"ה מלאכין (נ"א יומין), ובגין כך אמרה אורייתא לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, א"ת לאסגאה תשעה באב, דלא אכלין ביה ולא שתין, ובגין כך חזא קב"ה כלא, ונרמז בהון רמז ליעקב.

ויאבק איש עמו, בכל יומי שתא ובכל שייפין דיעקב, ולא אשכח בר ההוא גיד הנשה, מיד תשש חיליה דיעקב, וביומי שתא אשכח יום תשעה באב, דביה אתתקף ואתגור דינא עלנא, ואתחרב בי מקדשא, וכל מאן דאכיל בתשעה באב כאילו אכיל גיד הנשה). רבי חייא אמר אלמלא לא אתחלש חילא (נ"א דאתר) דא דיעקב, אתקיים יעקב לגביה, ואתבר חילא דעשו לעילא ותתא.

ג פע"ח (שער יוה"כ פרק ה'), הטעם שאין מברכין מוצאי יה"כ, אלא על אור ששבת, מפני שמלת השטן עולה שס"ד, וימות השנה הם שס"ה, משום שאין לשטן שליטה ביום הכפורים, וכנגדו שס"ה גידין שיש באדם, וכנגד יום הכפורים הוא הקנה, שהוא מעין עה"ב, שאין בו לא אכילה ושתיה, וזה קנה חכמה קנה בינה, ב"פ קנה עולה י"ש, להנחיל אוהבי יש בעה"ב. ויום ט"ב, אז הוא לבדו שולט, וכנגדו באדם גיד הנשה, וע"כ אין לאכול בט"ב, שלא להנות ממנו, והאוכל, עונותיו חקוקים על עצמותיו, כי נהנו עצמותיו מכח הטומאה, כן ביה"כ, אין ראוי לאכול, שלא ליתן חלק ביום זה, כי האכילה זה הנאה לו, והנאה מצדו הוא. ואנו מברכין בורא מאורי האש כל מ"ש, מפני שנכנסין אז ימי החול לשלוט, וכולם נאחזים מן הגבורות דהיינו האש, ולכן אנו מברכין אל הבורא שבראם, כי הוא אלהינו ואין לנו חלק בהם, לכן עכשיו ביי"כ שלא היה להם שלטנות, אין ראוי לברך על האש החדש, שהוא גופא דע"ז, כדי שלא יתגבר על אור ששבת, שהוא נכנע אל הקדושה:

ובלים מבלים שונים

ולכן היה חלק עיקרי בסעודה, להשתמש דייקא עם כלי המקדש וללבוש את בגדי הכהונה, כי זה היה כל ענין הסעודה להורות איך שכל החשיבות שהיתה לישראל בזמן הבית עברה אליו ח"ו, ולא בכדי אמרו חז"ל (מגילה יב: ט) שכל השמות של חכמיו ויועציו היו על שם הקרבנות, [אדמתא על שם מזבח אדמה ושתר על שם שני תורים וכן הלאה].

גודל הפגם בזה שנהנו מסעודתו

ונמצא שהפגם של אכילת ישראל והנאתם מסעודה זו, היתה חמורה ביותר כי זה סעודה על נצחון הקדושה וחורבן הבית, ולכן בהנאתם מסעודה זו יש בזה פגם של כעין אכילה בתשעה באב, שזה כאילו אוכל ונהנה מגיד הנשה, ולא בכדי נגזרה עליהם גזירה חמורה כל כך עד שהיו מוכרחים להשתחוות להמן בכף יריכם ששם המקום של גיד הנשה, כי פגמו דייקא במקום זה.

השתחוות לצלם מכח הנאתם זו

וזוהו דפליגי בגמרא (מגילה יב.) האם חטאם היה בזה שאכלו ונהנו מסעודתו של אותו רשע, או בזה שהשתחוות לצלם, כי באמת שני עבירות אלו הינם שורש וענף, כי מחמת זה שנהנו בסעודה הגיעו לזה שהשתחוות לצלם והיו מוכרחים לכפוף קומתם אל כובשי הקדושה, וכנ"ל שדייקא במקום כף הירך ששם נעשית ההשתחוואה – בזה פגמו בסעודתם.

עד עלות השחר

ולא עוד אלא שכמו ששרו של עשו פגם בכף ירך יעקב דייקא בסוף הלילה קודם עמוד השחר, כמו"כ היה כאן שבני ישראל היו ממש בסוף הלילה של השבעים שנה ודייקא אז נפלו בזה, [ובפרט על פי מ"ש האריז"ל (שער הכוונות דרוש פורים ט) בסוד הדורמיטא והשינה שהיתה אז כנרמז בכתוב "ישנו עם אחד" עיי"ש].

ד מגילה (יב:), "והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש אמר רבי לוי כל פסוק זה על שום קרבנות נאמר כרשנא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם כלום הקריבו לפניך כרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך שתר כלום הקריבו לפניך שתי תורין אדמתא כלום בנו לפניך מזבח אדמה תרשיש כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה דכתיב בהו תרשיש ושהם וישפה מרס כלום מירסו בדם לפניך מרסנא כלום מירסו במנחות לפניך ממוכן כלום הכינו שלחן לפניך".

ה פע"ח (פורים פ"ה), "מהחברים - ענין פורים בהוד ענף גבורה, סוד יין הרומז בגבורה. לכן הנ"ס בדם, שהרגו בשונאיהם, וגם השמחה הוא ביין) והנה אז בימי מרדכי, היה סוף זמן הדורמיטא של ז"א, וסוד שאמר המן ישנו עם אחד מפוזר ומפורד. ארז"ל על ישנו, שאמר המן, אלהיהם ישן הוא, פי' ישן הוא המלך שלהם שהוא ז"א כנ"ל.

וזהו הדורמיטא, וכיון שהוא ישן, ורוצה לחזור פכ"פ לחזור ולבנות בהמ"ק פעם ב', (וזהו נדדה שנת המלך, מלכו של עולם, כי חזרו המוחין בו, ונתעוררו. וזה סוד ונהפוך הוא, דהיינו שנהפך הוא ע"י אמא, הנקראת הוא, ונתלבנו ונתמתקו דיניו.) א"כ נבטל בביטול עצתו של ית', ולא יבנה בה"מ בימיו ח"ו, דהיינו מלכות הנקראת מקדש, בסוד מקדש אדני".

אילת השחר

ואז האירה "אילת השחר" שהיא אסתר שהיא סוף כל הניסים שנתגלתה דייקא בסוף הלילה שמתוך הקדרותא דצפרא וגודל ההעלמה מאיר אור החמה ומפציע השחר לישראל ובזה נרפאים מצלעתם וזוקפים קומתם שהיא דוגמת הצלם אלוקים.

איש ימיני

ולכן נעשה הנס דייקא על ידי מרדכי ואסתר הבאים משבט בנימין, כי בנימין לא פגם בהשתחוואה לעשו, כי עדיין לא נולד כשבא עשו עם ארבע מאות אשר עמו, ולכן יצא ממנו מרדכי שלא כרע ולא השתחוה, ואכן מחמת זה ג"כ לא היה בבנימין הפגם של גיד הנשה שאירע מיד לאחר ההשתחוואה לעשו, כי עדיין לא נולד אז, ולכן ראוי היה שייעשה הנס על ידי זרעו.

בחלקו של טורף

ולא בכדי מצינו שבית המקדש וקודש הקדשים נמצא דייקא בחלקו של בנימין (יומא יב.), כי דייקא הוא שלא פגם בהשתחוואה לעשו, אזי נמצא בית המקדש ששם המקום אשר משתחוים אל ה' – בחלקו.

וממילא הנס של מרדכי ואסתר שעיקרו הוא, גאולתן של ישראל מגלותן והצלת בית המקדש [הנקרא "עד חצי המלכות"] והכנתו לקראת בנינו השני על ידי דריוש בן אסתר, נעשה דייקא על ידי מרדכי ואסתר הבאים מזרע בנימין.

כזרע גד לבן לעומת גיד הנשה

ודע שכתב הזוה"ק (תיקון י"ט¹) שהמן שירד לישראל במדבר הינו תיקון לגיד הנשה, כי המן נקרא בלשון הכתוב (שמות טז) "כזרע גד לבן" ולכן הוא מתקן את "גיד הנשה" והנה ה"מן" הינו בדוגמת ובבחינת יום הכיפורים שבו ניזונין ישראל מהבלי תפילותיהן, וכמו שכתב בזה הרה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק²), שזה שנשנו כל עניני המן דייקא במסכת יומא

ותיקוני זוהר (תיקון יט – מא.), והכי ברזא ה' אלפי"ן כלילין בה' תתאה, ואלין אתון אינון תלת נשמה רוח ונפש, ה' זעירא גופא בית קבול דכלהו, פתילה (ס"א פתיל ה') דאתאחדן ביה תלת גוונים דשרגא, דאיהו נר ה' נשמת אדם, זית מזתים דא צדיק, דאתמר ביה שמן זית זך, כתית דכתיש כתישא באינון אתין (ס"א זיתין) דאינון אברי גופא, ודא ברית מילה, לגבי שכינתא דאתקריאת גד:

ורזא דמלה והמן כזרע גד הוא, בהוא יו"ד אתעבידת גיד, ואמאי אתקריאת גד, בגין דאיהי כלילא משבע ספיראן דסלקין לחושבן גד, ואמאי אתקריאת נש"ה, בגין דכלא לא ידעו מה הוא, דנחית לון קודשא בריך הוא מן דאיהו כזרע גד חור, ועינו כעין הבדולח, דאיהו חורר מסיטרא דימינא, וטעמו כצפיחית בדבש מסיטרא דשמאלא, מה הוא, כליל מעשר אתון דאינון:

ז פרי צדיק לערב יום הכיפורים (אות א), ומטעם זה נסדר ביומא בפרק יום הכפורים מענין המן שאין זה בסתם רק שבכל מקום יש בו שייכות להענין כמו שנסדר במסכת שבת בפרק ר' עקיבא האגדה דמתן תורה משום דכולי עלמא בשבת נתנה תורה ור' עקיבא היה שרש תורה שבעל פה כמו שאמר האר"י הקדוש זצ"ל. וכן נסדר האגדה מענין חורבן בית המקדש במסכת גיטין

ובפרק יום הכיפורים, היינו משום שהמן נמשך מבחינת יום הכיפורים דייקא, וממילא נראה נפלאות, דהנה כל כוחו של "המן" היינו מ"גיד הנשה" שהוא היפך ה"מן" דקדושה, ואילו הנצחון של ישראל בא דייקא מכח הגורלות וכח "יום הכיפורים" שבו ניזונין ישראל מה"מן" דקדושה, ובכח זה תיקן היום כיפורים את היום תשעה באב שלעומתו.

קדושת המן במשלוח המנות

ולכן צריך לשלוח בפורים זכר לנס "משלוח מנות" איש לרעהו כי בזה נתנוצץ קדושת המן שעל ידו נעשה הנס לישראל, בכח המזון של יום הכיפורים.

וכמו שכתב בזה מוהרנ"ת דברים נפלאים כדרכו בקודש (ליקו"ה פורים ה"ג אות ה'), "וזה בחינת ומשלוח מנות איש לרעהו, 'מנות' דיקא, בחינת מן, כי המן היה יורד משחקים ששם שוחקין מן, ושחקים הוא מדור המלאכים והוא בחינת חיזוק המלאך בחינת שחוק ושמחה, ועל כן המן היורד משם היה מאכל קדוש מאד, כי לא היה להסיטרא אחרא שום אחיזה בו, כי היה יורד משחקים, שהוא חיזוק המלאך כנ"ל.

ועל כן היה המן כמנח בקופסא להורות שאין להסיטרא אחרא שום אחיזה כמו דבר המנח בקופסא שאין לזר שום אחיזה בו, כי המן היה בלי מוץ ותבן, כי לא היה להסיטרא אחרא שום אחיזה בו, וזה בחינת משלוח מנות בפורים. להורות כי עכשיו הוא תיקון המאכלים. ועל כן עתה השפע נשלמת מאחד לחבירו בשפע גדול, כי עכשיו אין לנו שום פחד כלל מהסיטרא אחרא, כי אין להסיטרא אחרא שום אחיזה בהמאכלים עכשיו, כי עכשיו הוא חיזוק המלאך על ידי השמחה של פורים כנ"ל, ועל כן נקרא 'משלח מנות' בחינת מן היורד משחקים ששם השחוק והשמחה, שהוא חיזוק המלאך כנ"ל.

וזה שנוהגין לכסות במפה כששולחין משלח מנות, זה רמז על המן שהיה כמנח בקופסא וכמו שכתוב בשלחן ערוך שבשביל זה מכסין במפה לחם של שבת זכר למן וכו', כי גם משלח מנות הוא בחינת מן שהיה כמנח בקופסא, כי אין להסיטרא אחרא שום אחיזה במאכלים של פורים, כי אז הוא חיזוק המלאך כנ"ל."

בפרק הניזקין שהיה נראה אז כמו גט כמו שנאמר אי זה ספר כריתות אמכם ובאמת אין זה רק כמו ניזקין כמו שאמרו (ב"ק ס' ע"ב) אני הצתי אש בציון ואני עתיד לבנותה.

וכן נסדר בגיטין באגדות פרק מי שאחזו מענין הסרת שלמה המלך ע"ה ממלכותו שהיה נראה כמו גט וגירושין דשלמה המלך ע"ה היה מרכבה למדת מלכות דאף דדוד המלך ע"ה היה מרכבה למדה זו מכל מקום בשלמה המלך ע"ה כתיב וישב על כסא ה' וכתוב ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו וגו'. ומאחר שהוסר ממלכותו היה נראה כגירושין אבל באמת היה כמי שאחזו קורדייקוס.

וכן ענין אגדת המן בפרק יום הכפורים שהמן היה לחם מן השמים וזהו מה שאמרו לחם שמלאכי השרת אוכלין שאמר ר' ישמעאל וכי מלאכי השרת אוכלין לחם וכו' אבל מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, והיינו שבאמת המן היה מזון רוחני בבחינת לכו לחמו בלחמי רק כשירד לעולם הזה נעשה מזון גשמי. וביום הכפורים הוא המזונות הרוחני מהמן קודם שנתגשם. ובערב יום הכפורים האכילה ושתיה הוא בבחינת מן אחר שנתגשם וירד לעולם הזה:

קבלת התורה מאהבה

משנה תורה

הנה אמרו חז"ל (שבת פח.) בפורים קיבלו ישראל את התורה מאהבה, וכדילפינן לה מדכתיב (אסתר ט כז) "קימו וקיבלו" – קימו מה שקיבלו כבר, ולכאורה מה ענין קבלת התורה לכל מעשה נס הפורים, ונראה שיש בזה פשטות נפלאה, דהנה מצינו שגם קודם שנכנסו ישראל לארץ קיבלו את התורה מחדש, שהרי משה חזר להם על דברי התורה, שזהו כל ספר דברים הנקרא מחמת כן "משנה תורה" וכן קיבלו ישראל עליהם את הערכות רק קודם כניסתן לארץ, וכל זה היה בהר גריזים ובהר עיבל ששם שמעו את הברכות והקללות במעמד כל ישראל.

ימי יהושע וימי עזרא

ועתה הבן שכעין מעשה זה, חזר ונשנה כאן, שהרי גם בתקופת נס הפורים היו ישראל קודם כניסתן לארץ ישראל בכדי לבנות את בית המקדש השני, וממילא היה להם שוב קבלת התורה מחודשת כדוגמת מה שהיה קודם שנכנסו לראשונה לארץ.

ובפרט דהלא איתא בגמרא (ברכות ד.) ש"ראוים היו ישראל שיעשה להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימות יהושע בן נון אלא שגרם החטא" דהיינו שבנין בית השני יש בו כדוגמת כניסתן לארץ בימות יהושע בן נון, וממילא יובן מה דקיבלו התורה מחדש כדוגמת מה שקיבלו בכניסתן לארץ בימות יהושע בן נון.

מוקפת חומה מימות יהושע דייקא

וזוהו גם דימי הפורים נקבעים לפי מה שהעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, כי תקופה זו מקבילה לימות יהושע בן נון, ולכן קבעו את ימי הפורים ואת חשיבותה של העיר לפי כניסתן לארץ, דוגמת מה שהיה על ידי נס הפורים שעלו מיד אח"כ לארץ ליכנס בה ולבנות מחדש את בית הבחירה.

עיתוי מלחמותיו של עמלק

והבט וראה עוד דבר חכמה בזה, דהנה לפני כל מעמד של מתן תורה לישראל בא עליהם עמלק ולחם בהם, הן במלחמת הראשונה עם ישראל קודם מעמד הר סיני, המוזכרת בתורה בפרשת בשלח (שמות יז), והן קודם שנכנסו ישראל לארץ שבא עליהם מלך ערד שהוא היה

עמלק כמבואר שם בדברי חז"ל, וכמו"כ כעת בסוף גלות בבל קודם שעלו ישראל לבנות את בית הבחירה השני בא עליהם עמלק (המן) להילחם בהם, ועי"ז זכו לקבל תורה חדשה ולבנות את בית המקדש השני שנבנה על ידי דריווש בנה של אסתר המלכה.

הפור והגורל

ובזה יובן ג"כ הא דנס הפורים נקרא דייקא על שם הגורל והפור (ג ז), כי באמת התורה מאריכה בענין הגורל כשחילקו את ארץ ישראל על פי ה' שנתגלה בגורל (במדבר כו נה), וממילא יובן שהגורל של המן עורר בסודן של דברים את זמן כניסתן של ישראל לארץ בפקידה שניה, כי הגורל מעורר את סוד נחלתן של ישראל בארץ בגורל על פי ה', ומשם נמשך כל ענין הנס וחזרתן לארץ.
